

SAGNET OM *SAMBUCUS EBULUS*

Mennesket har altid bestræbt sig på at systematisere og forklare, hvad der findes og sker omkring det. Dyr og planter "gådefulde" former, farver, egenskaber, adfærd o.s.v. fik det medfødt nysgerrige menneske til at stille spørgsmålet "hvorfor?" Således opstod den ætiologiske sagntype med natursagnene som langt den største gruppe. "Forklaringssagnets" udgangspunkt kunne også være et navn, hvis oprindelse og betydning man ikke længere kendte og derfor gættede sig til, idet man lod fantasien arbejde med motivet (folkeetymologi).

Et sådant ætiologisk tolkningsforsøg ligger utvivlsomt bag de navne og traditioner, der blev knyttet til *Sambucus ebulus*. Det mærkværdige er her, at en ellers så rationel naturforsker som Linné bevidst bidrog til forklarings-sagnet udbredelse ved at kolportere det til Sverige, men uden at røbe, hvor han havde hentet det fra.

Plantens oldengelske navn var *wealhwyrt* > *walwort* 'fremmed urt', jnf. valnød (*Juglans regia*), valbirk (*Acer* sp.), valskært (*Cicer arietinum*) m.fl. Præfikset val(e) 'søvn' optræder kvalitativt i f.eks. valmue og valbjørk (*Rhamnus catharticus*) med relation til giftvirkningen, men en sådan foreligger ikke hos *Sambucus ebulus*; dens folkemedicinske anvendelse som purgativ beror på indholdet af et bitterstof (sml. nedenfor), desuden tyder dens voksested

i England på, at arten er indført, sandsynligvis som lægeplante og før år 1000.

Turner's *Libellus de re herbaria nova* (1538) introducerer navnet *daynewort(e)* > *danewort* 1578ff., *danes wood* 1562ff. (Sufford) sigtende til blomsternes ildelugt (dan, dain 'stinke'), som man kan have associeret med blod og lig. Og her begynder "traditionen" at tage form. John Rous (død 1491) skriver i sin *Historia regum Anglorum* om Knud den Stores erobring af Mercia 1016, at jorddrottens folk blev slået i landsbyerne nær Warwick, *hvor vi faktisk kan se urten ebulus eller walwort gro til overflod af deres blod*. Som en slags etymologisk tolkning føjer han til, at *denne ebulus lader naturen opstå fra ebullition af menneskeblod*. Dette sagnmotiv er, som senere påpeget, meget gammelt og udbredt. Rous lader altså *Sambucus ebulus* vokse frem af engelsk blod. Det må Wm. Campden have læst, men påvirket af navnet *danewort* etc. lader han i sin *Brittania* (6. udg. 1607) *ebulus* opstå af danskernes blod, som flød ved Bartlow Hills i Cambridgeshire; derfor – skriver han – kaldes den *Danes-blood*, og man siger, den ikke forekommer andre steder.

Senere forfattere følger og supplerer Campdens version. Således oplyser John Aubrey i sin *Natural history of Wiltshire* (skrevet 1656–91), at han fandt denne plante ved Slaughterford: *her stod engang et stort slag med danskerne, derfor gav befolkningen den det navn [danewort]*,

og i *Natural history and antiquities of the county of Surrey* (skr. 1673–92): danskerne blev dræbt af kvinderne i Gatton, som bekræftelse på denne tradition peger man på de store mængder af en urt kaldt danewort, der skal være skudt frem af dansk blod, hvilket gentages i John Ray's *Synopsis stirpium Britannicarum* (1696): planten fik navnet *danewort quia e Danorum occisorum sanguine ortum fabulantur*. Anthony à Wood oplyser i *Antiquities of the city of Oxford* (1661–66): *Det er ikke ukendt, at den store mængde daneworth og walwort, som gror ved Seacourt, er vidnedsbyrd om udgydelsen af mænds blod (og særlig danskernes blod), derfor vokser her så mange af dem*. Daniel Defoe fortæller i *A tour through the whole island of Great Britain* (1724–27), at Barrow Hills ved Daventry, hvor danskerne slog lejr, er overgroet med *daneweerd*, som man mener skød op af de danskeres blod, der blev dræbt i kamp, og skærer man en bestemt dag planten over, så bløder den.

Parkinson var dog allerede 1640 (*Theatrum botanicum*) inde på en anden forklaring: *Man mener, den fik navnet danewort for dens kraftigt purgerende virkning, som ofte giver dem, der bruger planten, den udtømmelse, om hvilken vi siger, de lider af the danes*. Det forholdt sig snarere stik modsat: den diarré, man fik af at spise for mange sommerhyldbær, blev opkaldt efter årsagen.

Linné kendte i alt fald Ray's værk, og hvad det meddelte om *Sambucus ebulus* må have sat hans fantasi i bevægelse, thi 1741 skriver han ("Samling af et hundrede växter." I: *Vetenskaps Akademiens handlingar*, 1741), at denne plante forekommer mellem Kalmar by og slot, hvor *enfäldiga folket tror at denne ort upwuxit af de dödas blod, som har uti krig blifwit slagne, dar af de kallat henne mannablod*.

Samme år foretog Linné sin Ölandska resa (publ. 1745), og nu kommer også her danskerne ind i billedet – han noterer (Kalmar 29. maj):

Sommer-Hyld eller sommarfläder (*Sambucus ebulus*), ur J. Sowerby, *English Botany or coloured figures of British plants*, 1902.

Mannablod eller *mannaört* är en växt, om vilken mycket talas i Sverige; jag var ock speciellt anmodad av åtskillige riksdagsmän att noga utröna, vad mannablod mände vara för en växt: om vilken sagan går, att den på ingen annor ort i världen skall finnas mer, än endast vid Kalmar slott, därest hon skolat uppsprungit av svenscars och danscars blod, som på detta fält tumlat i forna krig Ty blevom vi så mycket mer flate, då vi henne sågom intet annat vara, än den ordinäre *Ebulus* eller *Sambucus herbacea*.

Senere svenske forfattere godtager for det meste uden videre synonymerne *mannaört*,

-blod og det ætiologiske sagn. Rich. Dybeck tilføjer (*Runa*, bd. 5, 1845): *Säggen är ännu bland allmogen i friskt minne*. J. E. Rietz antyder dog, det kan dreje sig om en indført tradition; han supplerer ganske vist navnene med: *danskablod* Kalmar (*Svenskt dialektlexikon*, 1867), men fortsætter (efter Linné): *Namnet på växten, som på engelska af forno kallas Daneworth, i förening med dess växtställe kring Kalmar slott, har föranledt sagan bland allmogen, att växten skolat uppsprungit af svenskers och danskers blod, som på detta fält tumlat i forna krig* med henvisning til, at *Hypericum* kaldes *mansblod* (1755ff), *mannablodsört* etc. Også Elias Fries nærer tvivl om, at det er en ægte svensk tradition, og peger i sin *Kritisk ordbok öfver svenska växtnamnen*, skr. i 1860'erne (publ. 1880) på, at *alldeles samma sägen finnes i England, der växten kallas Danesblood, vid en by nära Chippenham, hvarest fordom ett fältslag stått med Danskarne*. Sten-Bertil Vide's *Sydsvenska växtnamn* (1966) har fra Småland (Kalmar) *mannablod* (Landsmålsarkivet i Lund) og mener: *Namnet måhända av att m. växer där organiska ämnen förruttnat, bl.a. på gamla slagfält*.

Linné's påfund gav anledning til, at der siden opstod lignende traditioner andetsteds i Sverige. Således skal *Trollius europaeus* være groet frem, hvor danskeres og dalkarles blod blev udgydt i strid, og botanikeren R. Sernander skrev (*Uppland*. Utg. av Upplands nation, 1935):

Man har meddelat mig, att på 1870-talet det var en vanlig sägen i och kring Uppsala, att Kungsängsliljorna växt upp på Fyrisvallarnas slagfält efter den fruktansvärda striden mellan Erik Segersäll och Styrbjörn Starke. For varje stupad dansk kom en rød, för varje svensk en vit blomma. Svenska redde sig som bekant storartat i denna drabbning, därför äro de vita blommorna så sparsamma.

Parkerande besökare som vill titta på kungsängsliljorna på Kungsängen i Uppsala. Foto: Håkan Tunón.

Kungsängsiljan (litt. 1810ff.) er *Fritillaria meleagris*, som gror massevis vildt på Kungsängen mellem Uppsala og nu regnes for Upplands landskabsblomst. Sernander tilføjer, det "troligen" er et vandresagn: *En aldrig folkföreställning låter röda blommor spira upp på de gamla slagfälten; så har mannablodet utanför Kalmar slotts vallar som Linné uttryckt det, "uppsprungit av svenskers och danskers blod, o.s.v."*

Det samme var tilfældet i England: efterhånden som forklaringsagnet om *Sambucus ebulus* blev landskendt, overførte man det og navnene på andre "egnede" vækster. *Campanula glomerata* med røde stængler og mørkeblå ("blodunderløbne") blomster blev i Cambridge kaldt *Danes' blood*, og *Eryngium campestre* *Dan's weed* i Northamptonshire. Nogle store høje eller volde – Devil's og Fleam Dykes – ved Barthlow Hills mellem Cambridge og Suffolk (sml. ovenfor) skal være opkastet af danskerne til minde om slaget 1016 mellem Knud den Store og Edmund Ironside, og på dem gror i massevis de ellers ret sjældne *Campanula glomerata* og *Pulsatilla pratensis*. Sidstnævnte har mørkviolette blosterblade og kaldes *Danes' blood* og *Danes' flower*. Der foreligger den mulighed, at man (også?) har associeret Dykes med Danes, men der kan næppe råde tvivl om, at der er sket en afsmitning fra

ældre sagn om *Sambucus ebulus*. Anne Pratt oplyser i *Flowering plants of Great Britain* (1855), at hun spurgte lokale folk, hvorfor klokkeblomsten hed *Danes' blood*, og man svarede: fordi den sprang frem af danskernes blod. Ganske tilsvarende hedder *Pulsatilla pratensis* et sted på Vestfyn (Danmark) *Bojes blod*, opkaldt efter forbryderen J. H. Boye, som 16. aug. 1856 blev henrettet på "Bojes bakke" mellem Assens og Middelfart. I Birkshire siges, at *Pulsatilla* kun blomstrer (eller gør det særlig frodigt), hvor angelsaksere og danskere kæmpede, og sammesteds om *Fritillaria imperialis*, at den første plante groede op af en dansk krigers blod. I tysk folkløse er den fremkommet af Gustav Adolfs blod, hvor han faldt ved Lützen 1632.

Fantasien arbejdede videre med motivet. O. Cockayne har (*Leechdoms, wortcunning, and starcraft of early England, 1864–66*) navnet *blood hilder* fra Norfolk, hvor man tror, den er bragt herover af danskerne og plantet på deres landsmands slagmarker og grave. I Wales siges (iflg. *Gardener's Chronicle*, bd. 4, 1875), at sommerhylden kun vil gro i jord vædet med blod fra mord og krig; wallisisk kaldes den derfor *llysaft gwali gwyr* 'plante af mands blod', og om en stor forekomst nær Lower Wick i Worchestershire fortæller den lokale tradition, at den er et minde om det første blod, som flød under styrkeprøven mellem Karl (Charles) I og parlamentets hær 1644. Geoffrey Grigson forklarer *Dane's blood, daneweeds* etc. derhen (*The Englishman's Flora*, 1955), at buskens furede stængler tillige med bladene og bærestilkene farves røde om efteråret, ligesom bærrerne synes fyldt med sort (levret) blod; en klynge sommerhyld kan minde om forrevne, blødende og hjælpeløse soldater.

Legende- og sagnmotivet "blomster af blod" kan følges tilbage til antikkens digtning og turde være en fælles menneskelig forestilling (arketype). Planter kommer spontant til syne over grave eller af dræbtes blod – vel smuldrer liget til muld, men af mulden gror nyt liv, på graven eller valpladsen er blomsterne et memento mori til de efterlevende. Blodet tilskrev man desuden magiske og fertiliserende egenskaber.

Burmeserne tror, at *Canna indica* opstod af Buddhas blod, da han havde skåret sig på en klippe, og muhamedanerne, at rosen farvedes rød af profetens blod. I mange katolske legender drypper Jesu blod fra korset på blade og blomster og farver dem røde, roser gror frem af helgeners grav, o.s.v. På Færøerne (Mannafellsdal) er optegnet, at rødt græs gror på gravhøje og skyldes blodet, der randt i borgerkrig. Roser og valmuer symboliserede blødende sår, middelalderens digtere kaldte slagmarken en rosegård. Året efter det store slag ved Waterloo stod valpladsen tæt dækket med valmuer; det samme gjaldt 1. verdenskrigs slagmarker i Galicien, Flandern og Frankrig, hvor befolkningen betragtede det røde flor som en metamorfose af de faldnes blod. Efter slaget ved Sempach 9. juli 1386 skal der, hvor kejser Leopold III fik sit banesår, være fundet blomster med røde pletter; en af dem blev endnu i 1500-tallet opbevaret på slottet Tirol.

Det var et yndet sujet i romantikken og bruges ofte i nyere digtning. Som et eksempel helt fra nutiden kan nævnes, at den russiske forfatter V. J. Bespalikov i novellen *Den lille røde blomst* om en kollektivbonde, som dræbes af kulakkerne, lader blomsten gro frem over graven fra den røde orden på hans bryst.